

Maciej Grochowski

Instytut Języka Polskiego PAN

Struktura polipredykatywna

Struktura polipredykatywna to termin nazywający 1. połączenie dwóch lub więcej podstawowych struktur predykatowo-argumentowych (PSPA) oraz 2. połączenie PSPA i jednej lub więcej niepodstawowej struktury predykatowo-argumentowej (NPSPA).

Połączenie dwóch PSPA jest reprezentowane przez dwa współwystępujące wyrażenia zdaniowe. Por. np. *Piotr leży na łóżku i czyta gazetę.*; *Nigdzie nie pójdę, bo leje deszcz.*; *Anna wyjęła kartę, żeby zapłacić za taksówkę.* Podstawą opisu relacji między wyrażeniami zdaniowymi jest analiza leksykalnych wykładników tych relacji, jednostek należących przede wszystkim do klas gramatycznych spójników i zaimków. Niemała część jednostek tych klas była badana, głównie jednak pod kątem ich funkcjonowania w strukturze powierzchniowej wyrażen zdaniowych (por. np. Ampel 1975; Bednarczuk 1967; Grochowski 1984; Jodłowski 1973, 1976; Łojasiewicz 1992; Wajszczuk 1997; Wierzbicka-Piotrowska 2011; Wojtasiewicz 1972). Ocena wyników badań zależy od przyjętej koncepcji opisu języka. Z punktu widzenia gramatyki semantycznej są one niewystarczające (Grochowski 2010).

Reprezentacja dwóch PSPA była nazywana w terminologii składni tradycyjnej wypowiedzeniem dwukrotnie złożonym. Analogiczne wypowiedzenie z imiesłowem przysłówkowym (Wróbel 1975; Bojałkowska 2010) jest również reprezentacją PSPA. Por. np. *Potknął się o próg, wchodząc do mieszkania.*; *Odłożyła słuchawkę, usłyszawszy jego głos.*

W składni tradycyjnej były stosowane różne kryteria podziału wypowiedzeń złożonych, niezwiązane w sposób ścisły z wykładnikami łączącymi wypowiedzenia składowe, np. samodzielność (wzajemna niezależność) semantyczna wypowiedzeń składowych oraz ich przestawność wraz z łączącym je wykładnikiem lub bez niego (szerzej w: Grochowski 1984; Jodłowski 1976; Pisarkowa 1974; G. Walczak 1977, 1978). Żadne kryterium nie pozwoliło na jednoznaczny („bez reszty”) klarowny podział wypowiedzeń. W pracy Macieja Grochowskiego (1984) jest zawarty przegląd relacji semantycznych między zdaniami składowymi zdania złożonego, oparty na katalogu wykładników leksykalnych tych relacji. Porównywane są zdania złożone z prostymi z punktu widzenia różnych gramatycznie wykładników tych samych relacji semantycznych.

Jeżeli wyrażenie zdaniowe reprezentuje argument propozycjonalny predykatu podstawowego, to dana struktura predykatowo-argumentowa jest strukturą podstawową, a nie

strukturą polipredykatywną. Np. wyrażenie zdaniowe *Joanna rozeszła się z Pawłem*. jako składnik wyrażenia zdaniowego *Rodzice martwią się tym, że Joanna rozeszła się z Pawłem*. reprezentuje argument propozycjonalny predykatu x *martwi się y-em / że p*. Wyrażenie zdaniowe konstytuowane przez ten predykat reprezentuje strukturę mono-, a nie polipredykatywną. Analogiczna jest pozycja syntaktyczna wyrażenia zdaniowego *córka wyszła za mąż za cudzoziemca*, reprezentującego argument propozycjonalny predykatu x *chce, żeby q* w wyrażeniu zdaniowym *Ewa chce, żeby córka wyszła za mąż za cudzoziemca*. Por. też: *Adam namawia ojca, żeby sprzedał samochód.*; *Piotr obawia się, że Maria wyemigruje.*; *Anna zgodziła się zatańczyć z nieznanym.*

NPSPA jest przyłączana do PSPA jako całości albo tylko do argumentu predykatu podstawowego. Struktury niepodstawowe w przeciwieństwie do argumentów nie są implikowane przez predykat (Karolak 1974: 14, 1984: 56). Pozostają one z predykatami w stosunku kookurencji. W składni semantycznej (Karolak 2002: 29) są one nazywane adiunktami, w składni tradycyjnej zaliczano je do okoliczników (Szober 1957; Klemensiewicz 1963; Jodłowski 1976). Adiunkty mają strukturę formalną grup składniowych nominalnych (przymikowych i bezprzymikowych) oraz adverbialnych (Bogusławski 2005; Danielewiczowa 2012; Grzegorzczkowska 1975; Wątor 1976). Każdy przyimek może być składnikiem grupy nominalnej reprezentującej niepodstawowe wyrażenie predykatywne. Teza ta została postawiona przez Grochowskiego (1984: 257, por. też Grochowski 2020). Oto przykłady wyrażeni adiunktywnych *bez kurtki, przez nieuwagę, przez własne gapiostwo, cicho, nagle, życzliwie* w wyrażeniach zdaniowych: *Wyszła z domu bez kurtki.*; *Dziecko połknęło patyk przez nieuwagę.*; *Zapomniał kluczy przez własne gapiostwo.*; *Plakała cicho.*; *Zmarł nagle.*; *Portier uśmiechnął się do niej życzliwie.*

Grupa nominalna reprezentująca adiunkta może być konstytuowana również przez przymiotnik, jak np. w wyrażeniu zdaniowym *Adam wrócił do domu prawie chory*. Wartości kategorii rodzaju, liczby i przypadku tego przymiotnika są wynikiem oddziaływania formy rzeczownika *Adam*, wyrażenia argumentowego predykatu x *wrócił y_{loc}*. Por. też formy *posiniaczoną, senni* w wyrażeniach zdaniowych: *Piotr zobaczył Annę w łazience posiniaczoną.*; *Wszyscy mieszkańcy, ciągle senni, marzą o niedzieli, aby ją przespać.* (drugi przykład: Pisarkowa 1963: 157). Przymiotnik we wskazanej funkcji składniowej bywa nazywany *określeniem predykatywnym* (Pisarkowa 1965).

Niepodstawowe struktury predykatywne, kookurujące wyłącznie z argumentem predykatu podstawowego, są reprezentowane z reguły przez atrybuty rzeczownika konstytuującego grupę nominalną. Atrybuty te są dołączone do rzeczownika i mają postać sekwencji składników grupy imiennej (Topolińska 1984: 330–353). Por. np. wyrazy i ich sekwencje *siedzącego obok Piotra, z długą brodą, wczorajszym, starsza, stojąca przede mną, o jasnych włosach* w wyrażeniach zdaniowych: *Czy znasz faceta siedzącego obok Piotra?*; *Ten student z długą brodą spał na wczorajszym wykładzie.*; *Starsza kobieta, stojąca przede mną, kupiła worek mąki.*; *Przywitała mnie dziewczyna o jasnych włosach.* Atrybuty mogą mieć także postać wyrażenia zdaniowego, przyłączonego do komponentu grupy zaimkiem *który, jaki, co, gdzie*; por. np. *Ewa zgubiła książkę, którą pożyczyła z biblioteki.*; *Włóż żakiet, jaki dostała mama.*; *Zadomowił się u nas czarny kot, co niedawno się przyplątał.*; *Spotkałem się z nią na łące, gdzie kwitły kaczeńce.*

Atrybuty mogą być dodawane również do niektórych zaimków rzeczownych konstytuujących grupę imienną (Topolińska 1984: 352), np. *ktoś, coś, nikt, nic*. Por. *Zatłowił mi to*

ktoś wpływowy; *Kupiłam sobie wczoraj coś pięknego*; *Nikt rozsądny nie zdobył się na to*; *Nie powiedział nic nowego*. W składni tradycyjnej wszelkie atrybuty rzeczownika i zaimka były kwalifikowane jako przydawki (Szober 1957; Klemensiewicz 1963; Jodłowski 1976).

Wyrażeniami atrybutywnymi nie są należące do grupy imiennej syntaktyczne operatory referencji (typu *ten*, *jakiś*, *pewien*) i oceny ilościowej (typu *kilka*, *trochę*, *wiele*) (zob. szerzej Topolińska 1984).

Kluczowe dla badania struktur polipredykatywnych przeciwstawienie argumentów predykatu i adiunktów (podobnie jak dopełnień i okoliczników w składni tradycyjnej) nie jest oparte na klarownych i bezdyskusyjnych kryteriach. Syntaktycy są tego świadomi. Z krytycznej oceny opisów tej dychotomii w gramatykach i słownikach nie wynika, że jest ona pozbawiona sensu i że wszystkie hipotetyczne podrzędniki (czasownika) powinny tworzyć jedną klasę (por. Przepiórkowski 2017ab; zob. też Danielewiczowa 2010).

Grochowski (1984) do reprezentantów niepodstawowych struktur predykatywnych zaliczał partykuły, uznane wówczas za Zygmuntem Salonim (1974) za leksemy tworzące wraz z przysłówkami jedną klasę gramatyczną (partykuło-przysłówków). Badania nad partykułami w kolejnych latach (Grochowski 1986; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014) wykazały, że takie ujęcie tej klasy było niewłaściwe. Podstawową przyczyną popełnionego błędu było nieuwzględnienie tezy o dwupoziomowości systemu leksykalnego (Wierzbicka 1969, 1971; Wąjszczuk 2005) i konsekwencji tej tezy, że partykuły są jednostkami metatekstowymi.

→ CZĘŚCI MOWY, GRUPY SKŁADNIOWE, PARTYKUŁA, PRZYIMEK, PRZYSŁÓWEK, SPÓJNIK, STRUKTURA PREDYKATOWO-ARGUMENTOWA, ZAIMEK

Literatura

- Ampel, T. 1975. *Wypowiedzenia okolicznikowe profrazowe we współczesnym języku polskim*. Rzeszów: RTPN.
- Bednarczuk, L. 1967. *Polskie spójniki parataktyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bogusławski, A. 2005. „O operacjach przysłówkowych”. W *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, red. M. Grochowski. Toruń: Wydawnictwo UMK, 15–44.
- Bojałkowska, K. 2010. *Opis składniowy imiesłówów przysłówkowych we współczesnym języku polskim*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Czapiga, Z. 2003. *Polipredykatywność zdania pojedynczego w języku polskim i rosyjskim*. Rzeszów: Wydawnictwo UR.
- Danielewiczowa, M. 2010. „Schematy składniowe – podstawowe kwestie metodologiczne”. *Poradnik Językowy* 3: 5–27.
- Danielewiczowa, M. 2012. *W głąb specjalizacji znaczeń. Przysłówkowe metapredykaty atestacyjne*. Warszawa: BEL Studio.
- Grochowski, M. 1984. „Składnia wyrażen polipredykatywnych: zarys problematyki”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 213–299.
- Grochowski, M. 1986. *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Grochowski, M. 2010. „Składnia wyrażen polipredykatywnych» – z perspektywy trzydziestu lat”. W *Język polski – wczoraj, dziś, jutro*, red. B. Czopek-Kopciuch, i P. Żmigrodzki. Kraków: Wydawnictwo Lexis, 74–81.
- Grochowski, M. 2020. „Granice przyimków wtórnych a ich szyk w języku polskim”. W *Kontakty językowe. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Elżbiecie Mańczak-Wohlfeld z okazji 70. urodzin*, red. M. Szczyrbak, i A. Tereszkiewicz. Kraków: Wydawnictwo UJ, 145–158.
- Grochowski, M., A. Kisiel, M. Żabowska. 2014. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*. Kraków: PAU.
- Grzegorzczkowska, R. 1975. *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jodłowski, S. 1973. *Ogólnojęzykoznawcza charakterystyka zaimka*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jodłowski, S. 1976. *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 1974. „O programie składni wyrażen predykatywnych w gramatyce języka polskiego”. W *O predykcji. Materiały Konferencji Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego IBL PAN. Zawoja 14–16 XII 1972*, red. R. Laskowski, i A. Orzechowska. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–PAN, 7–23.
- Karolak, S. 1984. „Składnia wyrażen predykatywnych”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 11–211.
- Karolak, S. 2002. *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: SOW.
- Klemensiewicz, Z. 1963. *Zarys składni polskiej*, wyd. 4. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Łojasiewicz, A. 1992. *Własności składniowe polskich spójników*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Petrov, I. 2007. *Wyrażanie struktur polipredykatywnych w rozwoju języka bułgarskiego*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Pisarkowa, K. 1963. „Predykatywność określeń w polskim zdaniu”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 22: 153–159.
- Pisarkowa, K. 1965. *Predykatywność określeń w polskim zdaniu*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pisarkowa, K. 1974. „O stosunkach między parataksą i hipotaksą. Na przykładzie polskich zdań przeciwstawnych i przyzwalających”. *Język Polski* 54(2): 81–93.
- Przepiórkowski, A. 2017a. *Argumenty i modyfikatory w gramatyce i w słowniku*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Przepiórkowski, A. 2017b. „On the argument-adjunct distinction in the Polish semantic syntax tradition”. *Cognitive Studies / Études Cognitives* 17: 1–10.
- Saloni, Z. 1974. „Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich”. *Język Polski* 54(1–2): 3–13, 93–101.
- Szober, S. 1957. *Gramatyka języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Topolińska, Z. 1984. „Składnia grupy imiennej”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 301–389.
- Wajszczuk, J. 1997. *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Wajszczuk, J. 2005. *O metateksie*. Warszawa: Katedra Lingwistyki Formalnej UW.
- Walczak, G. 1977. „Konotacja jako jedno z kryteriów klasyfikacji zdań złożonych”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 35: 133–140.
- Walczak, G. 1978. „Z pogranicza parataksy i hipotaksy”. W *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*, red. T. Skubalanka. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 127–135.

- Wątor, I. 1976. *Rozwój funkcji wyrazów i wyrażen polskich od przysłówkowej do przyimkowej*. Rzeszów: Wydawnictwo WSP.
- Wierzbicka, A. 1969. *Dociekania semantyczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wierzbicka, A. 1971. „Metatekst w tekście”. W *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 105–121.
- Wierzbicka-Piotrowska, E. 2011. *Polskie zaimki nieokreślone: wybrane zagadnienia semantyczne, syntaktyczne i pragmatyczne*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Wojtasiewicz, O.A. 1972. „Formalna i semantyczna analiza polskich spójników przyzdaniowych i międzyzdaniowych oraz wyrazów pokrewnych”. *Studia Semiotyczne* 3: 109–145.
- Wróbel, H. 1975. *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.